

Czy rzeczywiście Konrad Ridiger?

Na ambonie ewangelickiego kościoła w Świdnicy znajduje się napis: „Pietatis / Et / Liberalitatis / Monumentum / Conrado / Ridigerianum / Anno / MDCC XXIX” (Pomnik pobożności i hojności Conrada Ridigera w roku 1729), informujący zwiedzających świątynię o czasie powstania obiektu i jego fundatorze¹. C.G. Lehmann w swojej książce z okazji sto pięćdziesiątej rocznicy fundacji kościoła dane z tablicy uzupełnia informacją, iż ów Conrad Ridiger był papiernikiem². Stwierdzenie to weszło do kanonu wiedzy o historii zabytku świdnickiego³. Kłopot jednak w tym, że w całej pierwszej połowie XVIII wieku żadnego papiernika Conrada Ridigera w Świdnicy nie było⁴.

Istnieją źródła, które podają zupełnie inny przebieg fundacji świdnickiej kazalnicy, niż dotychczas za C.G. Lehmannem przyjmowano. Według nich akt darowizny pięciuset talarów na rzecz budowy nowej ambony dla świdnickiego kościoła ewangelickiego nastąpił już 18 lutego 1695 roku. Darczyńcą był świdnicki papiernik Hans Heinrich Riediger. Prezent założyciela dynastii świdnickich papierników okazał się dla jego spadkobierców dość kłopotliwy, ponieważ nie dysponowali oni tak wysoką kwotą. Chcąc jednak uhonorować ostatnią wolę darczyńcy, doszli z gminą ewangelicką do porozumienia i przekazali zamiast brakujących dwustu talarów pewną ilość różnych gatunków papieru o tej samej wartości⁵.

¹ Inskrypcję cytują m.in.: D. Błaszczyk, R. Sachs, *Słownik papierników śląskich do 1945 roku*, „Rocznik Muzeum Papiernictwa” 2009, t. 3, s. 136; B. Skoczylas-Stadnik, *Kościół Pokoju w Jaworze*, Legnica [b.r.], s. 24.

² C.G. Lehmann, *Geschichte der evangelischen Friedenskirche zu Schweidnitz: zu der Feier ihres hundert und fünfzigjährigen Jubelfestes am 23sten September 1802*, Schweidnitz 1802, s. 44.

³ Por. m.in. E. Goguel, *Geschichtliche Denkschrift, betreffend die evang. Friedenskirche „zur heiligen Dreifaltigkeit“ von Schweidnitz*, Schweidnitz 1852, s. 56; F.J. Schmidt, *Geschichtliche Begründung des Protestantismus in Schweidnitz und der Schicksale der dasebst errichteten evangelischen Friedenskirche*, Schweidnitz 1852, s. 51; A. Seidel-Grzebińska, *Elementy emblematyczne pomników sepulkralnych w kościele Pokoju w Świdnicy* [w:] *O sztuce sepulkralnej na Śląsku*, red. B. Czechowicz, A. Dobrzyński, Wrocław 1997, s. 87; S. Nowotny, W. Rośkowicz, *Świdnica*, Świdnica 1999, s. 72.

⁴ Por. D. Błaszczyk, R. Sachs, *Słownik papierników śląskich...* [1], s. 128nn.

⁵ Archiwum Państwowe we Wrocławiu [dalej: AP Wr.], akta miasta Świdnicy [dalej: a.m. Świd.], nr 60, s. 20n. Hansa Heinricha jako fundatora ambony wymieniali dotychczas: R. Sachs, T. Sokół, *Rzeźbiarz świdnicki Augustyn Gottfried Hoffmann – zarys życia i twórczości*, „Kroniki Doliny Baryczy” 2003, t. 9, s. 72; D. Błaszczyk, R. Sachs, *Słownik papierników śląskich...* [1], s. 136; R. Sachs, *Rüdigerowie* [w:] *Encyklopedia Wrocławia*, Wrocław 2000, s. 715.

Od zapisu testamentowego, czyli od 1695 roku, do rozpoczęcia jego realizacji w roku 1729 minęło kilkadziesiąt lat, co może wydawać się dziwne. Przyczyną opóźnienia z pewnością nie mógł być brak funduszy, bowiem już sama część przyobiecanej kwoty wypłacona gotówką (tj. trzysta talarów) w zupełności wystarczyłaby na budowę ambony, albowiem tego typu inwestycje nie były zbyt kosztowne. I tak na przykład: ambona w kościele cysterskim w Krzeszowie wykonana w latach 1749–1751 przez Antona Dorasila (zm. 1759) kosztowała 150 talarów⁶, a ambona Matthiasa Knothego (1636–1673) – około 200 talarów (ambona dla kościoła Pokoju w Jaworze z 1671 roku – 206 talarów⁷, względnie 204 talary, ambona kościoła ewangelickiego w Chojnowie z tego samego roku – dokładnie 200 talarów reńskich⁸). Fakt, że malowanie i pozłacanie ostatniej z wymienionych kazalnicy wykonał legnicki malarz Balthasar Giller dopiero w 1685 roku za 300 talarów⁹ unaocznia prawidłowość, o której bardzo często zapomina się przy ocenie dzieł powstałych przed XIX wiekiem: ze względu na koszty materiałowe malowanie rzeźb było droższe niż samo ich wykonanie, zatem pozostawianie rzeźb w stanie surowym nie zawsze było celowym zabiegiem artystycznym, lecz często wynikało po prostu z braku funduszy. W związku z tym niejednokrotnie wykończenie dzieła następowało po znacznej przerwie.

Jak się zdaje, przyczyną opóźnienia budowy świdnickiej ambony była sytuacja w samym mieście. Sporo wskazuje na to, iż antagonizm pomiędzy zwolennikami nauki Marcina Lutera a katolikami w omawianym okresie nigdzie na Śląsku nie był tak ostry jak właśnie w Świdnicy. Jak słaby był katolicki potencjał demograficzny unaocznia fakt, iż w 1652 roku w Świdnicy mieszkało tylko 193 wyznawców katolicyzmu – 58 mężczyzn, 36 kobiet, 94 dzieci i 5 mieszkańców przytułku bez informacji o płci, co stanowiło mniej niż 15% ogółu mieszkańców. Słabość tej grupy widać wyraźniej, gdy weźmie się pod uwagę jej strukturę socjalną. Ponad połowę, 35 z 65 gospodarstw domowych reprezentowali przedstawiciele warstw kierowniczych miasta oraz urzędnicy miejscy i kościelni, a wśród nich z kolei przeważali konwertyci koniunkturalni, pozostała część składała się z mało zamożnych grup ludności miasta¹⁰. W późniejszym czasie przewaga ewangelików jeszcze się powiększyła¹¹.

⁶ N. v. Lutterotti, *Archivalische Belege für weitere Werke des Grüssauer Stiftsbildhauers Anton Dorasil*, „Der Wanderer im Riesengebirge“ 1933, t. 53, s. 190.

⁷ Ch.F.E. Fischer, *Geschichte und Beschreibung der schlesischen Fürstenthumshauptstadt Jauer*, t. 2, Jauer 1804, s. 167n.

⁸ A. Kolbiarz, *Praskie inspiracje we wczesnym etapie działalności barokowego „warsztatu lubińskiego”* [w:] *Śląsk i Czechy. Wspólne drogi sztuki. Materiały konferencji naukowej dedykowane Profesorowi Janowi Wrabecowi*, red. M. Kapustka, A. Kozieł, P. Oszczanowski, Wrocław 2007, s. 232.

⁹ T. Scholz, *Chronik der Stadt Haynau in Schlesien*, Haynau 1869, s. 332; B. Steinborn, *Złotoryja, Chojnów, Świerzawa*, Wrocław 1959, s. 76; A. Kolbiarz [w:] *Śląsk. Perła w Koronie Czeskiej*, red. A. Niedzielenko, V. Vlnas, Praga 2006, s. 382.

¹⁰ J. Deventer, *Gegenreformation in Schlesien*, Köln–Wien 2003, s. 259n.

¹¹ *Ibidem*, s. 267.

W odróżnieniu od innych miast – co dotychczas z powodu zaniechania nawet podstawowych badań archiwalnych przeoczono – w Świdnicy pomiędzy wojną trzydziestoletnią a aneksją Śląska przez Prusy obie konfesje konsekwentnie korzystały jedynie z usług artystów własnego wyznania. Ze strony jezuitów obserwujemy świadome kreowanie Świdnicy na silny regionalny ośrodek artystyczny, obsługujący między innymi także klasztor cysterski w Krzeszowie¹². Katolickie księgi metrykalne z drugiej połowy XVII wieku i pierwszej połowy XVIII wieku dokumentują tę tezę w sposób dobitny, gdyż wśród nielicznej gromady wyznawców katolicyzmu artyści stanowili nad wyraz wysoki odsetek¹³.

W okresie pomiędzy fundacją Hansa Heinricha Riedigera a jego realizacją działali w Świdnicy następujący rzeźbiarze i kamieniarze katolicy: Franz Baugut, jezuita, wzmiankowany w 1694 roku jako pomocnik w stolarni zakonnej¹⁴, Carl Sebastian Blak

¹² Świdnicki rzeźbiarz Tobias Franz Stallmeyer (1673–1747) nie tylko wielokrotnie warzył piwo dla pałacu opata krzeszowskiego w Świdnicy (AP Wr., a.m. Świd., nr 157, s. 152; nr 645, [b.s.]), ale też zapożyczył się u kanclerza klasztoru krzeszowskiego Quecka na 500 talarów śląskich (AP Wr., a.m. Świd., nr 161, s. 155; nr 162, s. 534, 543n, 582n), a jego kolega po fachu Christoph Ferdinand Scharff (1702–1741) brał udział nie tylko w wyposażaniu kościoła klasztorowego w samym Krzeszowie (Karl Johannes Heyer, *Das barocke Chorgestühl in Schlesien*, Frankfurt 1977, s. 189; K.R. Mazurski, *Krzeszów*, Warszawa 1989, s. 11; R. Sachs, *Kloster Grüssau / Krzeszów* [w:] S. Gärtner, V. Hänsel, G. Oettel, *Via Sacra*, Zittau 2007, s. 147), lecz także podległego cystersom krzeszowskim kościoła katolickiego w Cieplicach (Nikolaus v. Lutterotti, *Kloster Grüssau in den Zeitaltern des Barock, Rokoko und Klassizismus* [w:] wyd. E. Kunicke, *Heimatbuch des Kreises Landeshut i. Schles.*, t. 2, Landeshut 1929, s. 411; *idem*, *Abt Innozenz Fritsch (1727–1734) der Erbauer der Grüssauer Abteikirche*, Schweidnitz 1935, s. 33), co w sferze prywatnej zaowocowało faktem, iż ojcem chrzestnym wszystkich dzieci artysty był kierownik krzeszowskiego warsztatu stolarskiego Anton Dorasil. Wobec tego, iż w przewidywalnym czasie ukażą się – o ile znajdą się sponsorzy – dotyczące powiatu świdnickiego tomy *Leksykonu śląskich artystów*, które zawierać będą między innymi szczegółowe biogramy z pełnym wykazem źródeł metrykalnych, tutaj – dla oszczędności miejsca – rezygnujemy z dokładnego podawania pochodzenia informacji metrykalnych. Najwybitniejszy rzeźbiarz świdnicki doby baroku – Georg Leonhard Weber (1672–1739) – wykonał dla pałacu opatów krzeszowskich w swoim mieście popiersia dwunastu apostołów (Bernhard Patzak, *Der schlesische Baumeister Felix Anton Hammerschmidt und sein Bau des Grüssauer Prälatenhauses zu Schweidnitz*, „Der Wanderer im Riesengebirge“ 1930, t. 50, s. 72; *idem*, *Der schlesische Baumeister Felix Anton Hammerschmidt und sein Bau des Grüssauer Prälatenhauses zu Schweidnitz*, „Wir Schlesier“ 1931, t. 11, s. 478; B. Czechowicz, A. Dobrzyniecki, *Kolumna Maryjna w Kochanowie – nieznanie dzieło Jerzego Leonarda Webera* [w:] *Krzeszów uświęcony łaską*, red. H. Dziurła, K. Bobowski, Wrocław 1997, s. 331; Romuald Nowak [w:] *Śląsk. Perła w Koronie Czeskiej* [9], s. 393; A. Organisty [w:] *Śląsk. Perła w Koronie Czeskiej* [9], s. 500), więc nie dziwnego, iż został w 1728 roku także ojcem chrzestnym u swego gospodarza Hansa Caspara Antera.

¹³ Należy jednak przy tej okazji zaznaczyć, iż niektóre – *de facto* nieudokumentowane – stwierdzenia wciąż pokornie przejmowane ze starszej literatury mogą ten obraz w dużej mierze zmącać, jak choćby powszechnie uznawana za prawdziwą wersja o działającym we Wrocławiu ewangelickim rzeźbiarzu Johannie Albrechcie Siegwitzu (zm. 1756), ponoć rodem z Bambergu [! – R.S.], by ograniczyć się do tylko jednego przykładu.

¹⁴ R. Sachs, *Lexikon der bildenden Künstler und Kunsthandwerker Schlesiens bis 1945*, t. 1, Breslau 2001, s. 269, tam starsza literatura.

(1679–1746), zdobywający od 1704 roku sławę w Kłodzku¹⁵, Johann Karl Schönheim (zm. 1719), mieszkający w mieście od 1686 roku¹⁶, jego syn Johann Emanuel, Johann Riedel (1654–1736), jezuita, kierownik zespołu wykonującego wyposażenie kościoła pw. św. św. Stanisława i Waclawa, będący od 1729 roku na emeryturze¹⁷ z powodu

¹⁵ P. Knoetel, *Versuch einer Kunstgeschichte der Grafschaft Glatz*, „Vierteljahrsschrift für Geschichte und Heimatkunde der Grafschaft Glatz“ 1888, t. 8, s. 310; R. Becker, *Nachträge und Berichtigungen zu Hans Lutsch Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien*, t. 2, Breslau 1889, *Lieferung I: Die Denkmäler der Grafschaft Glatz*, „Die Grafschaft Glatz“ 1924, t. 19, s. 28; R. Nowak, *Wczesne dzieła Michała Klahra Starszego w kościele Wniebowzięcia NMP w Kłodzku*, „Dolny Śląsk” 1997, t. 4, s. 273; R. Sachs, *Schlesien in Salamanca*, „Silesia Nova” 2006, t. 3, s. 102; *idem*, *Śląsk – perła w Koronie Czeskiej* [recenzja], „Szkice Legnickie” 2008, t. 29, s. 291; J. Sakwerda, *Nowa Ruda, Wambierzyce, Radków*, Wrocław 1986, s. 25n, 28; O. Victor, *Die Franziskusstatue am Brückentorberg zu Glatz*, „Glatzer Heimatblätter“ 1919, t. 6, s. 40; B. Czechowicz, *Barokowe kaplice w rejonie Lewina*, „Śląskie Zeszyty Krajoznawcze” 1992, nr 64, s. 41, 45; *idem*, *Klahrowie i ich dzieła. W trzechsetlecie urodzin Michała Klahra Starszego (1693–1742)*, „Śląskie Zeszyty Krajoznawcze” 1992, nr 65, s. 23; L. Kumor, *Cud natury*, „Ziemia Kłodzka” 2005, nr 163, s. 9; K. Oniszczuk, *Oblicze miasta, Kłodzko* 1985, s. 51; K.R. Mazurski, *Wambierzyce*, Warszawa 1989, s. 22, 24; K. Kalinowski, *Schlesische Rokokoplastik* [w:] *Studien zur europäischen Barock- und Rokokoskulptur*, wyd. K. Kalinowski, Poznań 1985, s. 124; *Katalog rzeźby barokowej na Śląsku*, t. 1: *Hrabstwo kłodzkie*, red. K. Kalinowski, Poznań 1987, s. 11, 13f., 49f., 89f., 94f., 107, 128, 132, 200ff., 216; K. Kalinowski, *Barock in Schlesien*, München 1990, s. 12, 86, 103; *Joseph Kögler. Die Chroniken der Grafschaft Glatz*, wyd. D. Pohl, Modautal 1992, s. 63; J. Wrabec, *Wstęp* [w:] *Michał Klahr Starszy i jego środowisko kulturowe*, red. J. Wrabec, Wrocław 1995, s. 6, 8; R. Nowak, *Michał Klahr Starszy – stan i perspektywy badań* [w:] *Michał Klahr Starszy i jego środowisko kulturowe* [15], s. 15, 17; A. Herzig, *Reformatorsche Bewegungen und Konfessionalisierung*, Hamburg 1996, s. 178; M. Sikorski, *Lądek Zdrój*, Opole 1999, s. 29; K. Toczyńska-Rudysz, *Glatz – die Maria Himmelfahrtskirche*, [b.m.r.], [b.s.]; *Wambierzyce*, red. L. Drożdż, P. Nowaczyk, [b.m.r.], s. 13, 26n; R. Eysymontt, *Rozwój przestrzenny, architektura i sztuka* [w:] *Niemcza*, red. M. Młynarska-Kaletynowa, Wrocław 2002, s. 156; A. Heinke, *Die Grafschaft Glatz*, Breslau [b.r.], s. 14, 220, 232, 250n; M. Perzyński, *Dolnego Śląska skarby, osobliwości i cuda*, Wrocław 2003, s. 11n; B. Czechowicz, *Kaplice w dawnym hrabstwie kłodzkim*, Wrocław 2003, s. 56, 79; R. Sachs, T. Sokół, *Życie i twórczość rzeźbiarza Tobiasza Franza Stallmeyera (1673–1747)* [w:] *Dziedzictwo artystyczne Świdnicy*, red. B. Czechowicz, Wrocław–Świdnica 2003, s. 148; R. Eysymontt, *Przewodnik historyczny po Ziemi Niemczańskiej*, Niemcza 2006, s. 78; *Przewodnik po zbiorach Muzeum Ziemi Kłodzkiej*, Kłodzko 2008, [b.s.]; *Theatrum sacrum*, [b.m.r.], s. 23, 190.

¹⁶ C. Wernicke, *Urkundliche Beiträge zur Künstlergeschichte Schlesiens*, „Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit” N.S. 1875, t. 22, szp. 112; „Wir Schlesier” 1931, t. 11, s. 412; K. Grodecka, *Kościół parafialny w Cieplicach*, „Karkonosze” 1993, nr 2/3, s. 155; R. Sachs, T. Sokół, *Cieplicka kolumna św. Floriana i jej twórcy*, „Rocznik Jeleniogórski” 2000, t. 32, s. 59, 62; H. Schubert, *Bilder aus der Geschichte der Stadt Schweidnitz*, Schweidnitz [b.r.], s. 103; G. Grundmann, *Schlesische Architekten im Dienste der Herrschaft Schaffgotsch und der Propstei Warmbrunn*, Straßburg 1930, s. 171; H. Hoffmann, *Die Jesuiten in Schweidnitz*, Schweidnitz 1930, s. 154; D. Hanulanka, *Świdnica*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1961, s. 86; D. Ostowska, *Rzeźba śląska 1650–1770*, Wrocław 1969, s. 42; R. Nowak, *Rzeźba śląska XVI–XVIII wieku*, Wrocław 1994, s. 152, 174; *Słownik geografii turystycznej Sudetów*, red. M. Staffa, t. 4: *Kotlina Jeleniogórska*, Wrocław 1999, s. 115; K.A. Sojka, *Przewodnik po kościele św. Andrzeja Chrzcziciela w Jeleniej Górze-Cieplicach*, Cieplice 1999, s. 14.

¹⁷ *Die kath. Pfarrkirche in Schweidnitz*, „Wir Schlesier” 1927, t. 7, s. 516; B. Ilkosz, *Szopki Bożego Narodzenia na Śląsku*, „Sprawozdania Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego” 1981, nr 36, s. 65n, 68; A. Chynek, *Tajemnice kościoła św. Jana*, „Panorama Oleśnicka” 1992, t. 2, nr 55, s. 1; J. Wrabec,

choroby, Tobias Franz Stallmeyer¹⁸, Christoph Ferdinand Scharff, Franz Ferdinand Becher (1660–1727), działający od 1710 roku w Jeleniej Górze¹⁹, gdzie stworzył m.in. ambonę tamtejszego kościoła Łaski²⁰, Georg Leonhard Weber (1672–1739)²¹ wraz

Michael Klahr Starszy (1693–1742), „Zeszyty Muzeum Ziemi Kłodzkiej” 1994, t. 5, s. 194; R. Sachs, T. Sokół, *Tobias Franz Stallmeyer – ein Meister der zweiten Reihe*, „Niederschlesisches Informationsblatt” 2000, z. 39, s. 11; F. Görlich, *Versuch einer Geschichte der Pfarrkirche zu Schweidnitz*, Schweidnitz 1830, s. 84; W. Krause, *Grundriß eines Lexikons bildender Künstler und Kunsthandwerker in Oberschlesien*, t. 1, s. 155; H. Hoffmann, *Die Kirchen in Neumarkt*, Breslau 1937, s. 16; D. Ostowska, M. Gołubkow, *Szopki na Dolnym Śląsku*, Wrocław 1976, s. 19; E.G. Schulz, *Der kulturgeschichtliche Beitrag der Schlesier*, Würzburg 1991, s. 4; E. Nawrocki, *Kościół św. Stanisława i Waclawa w Świdnicy*, Świdnica 1991, [b.s.]; S. Kotelko [w:] *Świdnica. Zarys monografii miasta*, red. Waclaw Korta, Wrocław–Świdnica 1995, s. 160, 165n; D. Hanulanka, *Sztuka Świdnicy* [w:] *Ibidem*, s. 237; K. Czarnecki, *Świdnica*, Świdnica 1996, s. 50, 53, 55; *Bazylika Świdnicka*, Świdnica 1997, s. 4, 6n; P. Oszczanowski, *Śląskie castra doloris cesarza Leopolda I.* [w:] *O sztuce sepulkralnej na Śląsku* [3], s. 140; R. Sachs, *Sztuka Śląska od XVI do XVIII wieku* [w:] *Sztuka pograniczy Rzeczypospolitej w okresie nowożytnym*, Warszawa 1998, s. 80; S. Klimek, *Dolny Śląsk*, Wrocław 1999, nr 91; B. Snoch, *Górnośląski leksykon biograficzny*, Katowice 1997, s. 188; A. Seidel-Grzezińska, *Sztuka jako płaszczyzna polemiki ideowej w siedemnastowiecznej Świdnicy* [w:] *Sztuka i dialog wyznań w XVI i XVII wieku*, Warszawa 2000, s. 289; *Barok na Śląsku* [katalog], wybór: R. Nowak, M. Pierzchała, Legnica 2001, s. 8; A. Organisty, *Joseph Langer 1865–1918*, Kraków 2002, s. 97; T. Sokół, *Johann Albrecht Siegwitz – rzeźbiarz wrocławski* [w:] *Mieszczanieństwo wrocławskie*, red. H. Okólska, Wrocław 2003, s. 166; M. Grunow, *Miasto Świdnica* [w:] G. Friedrich et alia, *Rys krajoznawczo-historyczny ziemi świdnickiej*, Dziegielów 2005, s. 101.

¹⁸ A. Ptak-Gusin, R. Sachs, *Ein Stück Breslauer Universität*, „Silesia Nova” 2008, t. 5, z. 1, s. 62; A. Uhlhorn, *Meister und Werke der Plastik des Spätbarock in Breslau (ca. 1700–1750)*, Berlin 1927, s. 79; T. Kozaczewski, *Środa Śląska*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1965, s. 89, 91; J. Poniatowski, *Środa Śląska i okolice*, Wrocław 1986, s. 28nn; R. Nowak, „Orkiestra anielska” w rzeźbie śląskiej XVII i XVIII wieku [w:] *Musica sacra*, Wrocław 1997, s. 52; A. Kozieł, *Wielkie przedsiębiorstwo czy mała rodzinna firma?* [w:] *Willmann i inni*, red. A. Kozieł, B. Lejman, Wrocław 2002, s. 100; R. Sachs, T. Sokół, *Świdnicki rzeźbiarz epoki późnego baroku – Johann Michael Monse* [w:] *Dziedzictwo artystyczne Świdnicy* [15], s. 163n; D. Galewski, *Kościół Jezuitów w Świdnicy na tle pozostałych gotyckich świątyń prowincji czeskiej Towarzystwa Jezusowego* [w:] *Śląsk i Czechy...* [8], s. 264.

¹⁹ R. Sachs, *Lexikon...* [14], s. 306nn, tam wcześniejsza literatura.

²⁰ P. Oszczanowski, *Śląskie Kościoły Łaski – pomiędzy wiernością Bogu i sumieniu a lojalnością wobec władzy doczesnej* [w:] *Agresorzy – obrońcy*, red. A. Dobrzyniecki, A. Seidel-Grzezińska, Wrocław 2003, s. 36; P. Oszczanowski, *Die Gnadenkirche „Zum Kreuz Christi“ in Hirschberg*, Wrocław 2005, s. 15, 18; R. Sachs, *Die evangelische Gnadenkirche zum Hl. Kreuz in Jelenia Góra / Hirschberg* [w:] S. Gärtner, V. Hänsel, G. Oettel, *Via Sacra* [12], s. 164n.

²¹ E. Wernicke, *Kunstgeschichtliches aus Bunzlau*, „Anzeiger für Kunde der deutschen Vorzeit” N.S. 1879, t. 26, szp. 195; *Zur Geschichte der Weihnachtsbräuche in Schweidnitz*, „Tageblatt für den Landgerichtsbezirk Schweidnitz” 1887 (22.12.1887), t. 13; H. Schubert, *Aus der Leidenszeit der Evangelischen in Schweidnitz*, „Correspondenzblatt des Vereins für Geschichte der evangelischen Kirche Schlesiens” 1908, t. 11, s. 83; A. Schiller, *Bunzlau als Kunststätte*, „Der Wanderer im Riesengebirge” 1932, t. 52, s. 146; *idem*, *Kunst in der Bunzlauer St. Marienkirche*, „Heimatkalender für die Kreise um den Gröditzberg” 1935, t. 8, s. 62; E. Wilhelm Braun, *Studien zur schlesischen Barockplastik*, „Schlesische Heimatpflege” 1939, t. 2, s. 112, 118–133; P. Birkner, *Beiträge zur Ikonographie des hl. Hyazinth*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte” 1958, t. 16, s. 116; M. Sikorski, *Studien zur Ikonographie der Grabkapelle des Seligen Ceslaus in Breslau*, „Archiv für schlesische Kirchengeschichte” 1989/1990, t. 47/48, s. 316; *Barockstadt Hirschberg in Schlesien*, „Jahrbuch der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität zu

Breslau“ 1959, t. 4, s. 95; A. Więcek, *Die Barockplastik aus der 1. Hälfte des 18. Jahrhunderts in Breslau*, „Alte und moderne Kunst“ 1963, nr 67/68, s. 18; M. Zlat, *Polskie badania nad sztuką Śląską w latach 1945–1964*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1965, t. 27, s. 101; [b.a.], [bez tytułu], „Biuletyn Historii Sztuki” 1987, t. 49, s. 407; A. Kurkowska, *Wrocławski pomnik rodu Odrowążów*, „Kalendarz Wrocławski 1969”, s. 241; K. Kalinowski, *Rzeźba barokowa w Legnicy*, „Szkice Legnickie” 1987, t. 13, s. 35; I. Laborewicz, *Kalendarium Cieplic Śląskich Zdroju do roku 1945*, „Karkonosze” 1994, nr 3/4, s. 13; R. Grzelakowski, *Parafia Duszniki Zdrój*, „Ziemia Kłodzka” 1998, nr 92, s. 9; tenże, *Ratusz dusznicki i jego dzieje*, „Ziemia Kłodzka” 1999, nr 107, s. 13; R. Nowak, *Musica sacra, motywy muzyczne w sztuce śląskiej XIII–XVIII w.*, „Gazeta Antykwaryczna” 1997, nr 7–9, s. 18; R. Sachs, G. Wojturski, *Der schlesische Barockmaler Franz Heigel*, „Jahrbuch für schlesische Kirchengeschichte“ 1997/1998, t. 76/77, s. 170; H. Szoka, *Tajemnica cieplickiego pomnika*, „Skarbiec Duchy Gór” 2000, z. 1, s. 8; I. Laborewicz, *Cieplickie kuracje i fundacje Rafała Gurowskiego*, „Rocznik Jeleniogórski” 1994, t. 28, s. 12nn; R. Sachs, G. Wojturski, *Franz Heigel – malarz świdnicki doby baroku*, „Rocznik Świdnicki” 2000, t. 28, s. 20; *Kalendarium dziejów Dusznik Zdroju*, „Ziemia Kłodzka” 2005, nr 163, s. 13; R.M. Łuczyński, *Sudeckie kalendarium – Świdnica (do 1933 roku)*, „Sudety” 2008, nr 81/82, s. 37; J. Żelbromski, *Zagadnienia estetyczne w konserwacji malarstwa ściennego na przykładzie wybranych zabytków wrocławskich*, „Wiadomości Konserwatorskie” 2008, nr 23, s. 78; E. Wernicke, *Chronik der Stadt Bunzlau von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*, Bunzlau 1884, s. 427; E. Dubowy, *Breslauer Kirchen*, Breslau 1922, s. 35; G. Grundmann, *Die Richtungsänderung in der schlesischen Kunst des 18. Jahrhunderts* [w:] *Kunstgeschichtliche Studien*, wyd. Hans Tintelnot, Breslau 1943, s. 85; C. Götz Mueller, *Die kath. Pfarrkirche zu Friedeberg/Isergeb. und ihre Filialkirchen*, Breslau 1939, s. 17; M. Morelowski, *Rozkwit baroku na Śląsku 1650–1750*, Wrocław 1952, s. 15; A. Więcek, *Polscy artyści Wrocławia w wieku XVIII*, Warszawa 1956, s. 7; *idem*, *Jan Jerzy Urbański*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1963, s. 60; S. Strauss, *Strzelin i Wzgórza Strzelińskie*, Wrocław 1981, s. 111; T.J. Mann, *Geschichte der Stadt Schweidnitz*, Reutlingen 1985, s. 45; K. Pechstein, V. Effmert, *Schlesische Goldschmiedearbeiten im Germanischen Nationalmuseum*, Nürnberg 1990, nr 40; H. Adler, *Schweidnitz in alten Ansichten*, Zoltbommel 1990, il. 50n; H. Nogosseck, *Die Bau- und Kunstdenkmäler der Stadt Schweidnitz* [w:] *Schweidnitz im Wandel der Zeiten*, oprac. W. Bein, U. Schmilewski, Würzburg 1990, s. 163n, 166; Z. Antkowiak, *Kościół Wrocławia*, Wrocław 1992, s. 33; G. Elze, *Breslau gestern und heute*, Leer 1992, s. 202; L. Czacharowski, *Późnobarokowe prospekty śląskie – geneza i znaczenie* [w:] *Zabytkowe organy śląskie*, Legnica 1992, s. 105; A. Jadziak, *Rzeźby barokowego prospektu organowego z kościoła św. Mikołaja w Brzegu* [w:] *ibidem*, s. 176; *Schweidnitz*, [b.m.r.], s. 28; *Świdnica na dawnych kartach pocztowych*, Wrocław 1993, nr 7, 13n, 46; M. Sikorski, *Błogosławiony Czesław*, Nowa Ruda 1993, s. 48, 52; G. Scheuermann, *Das Breslau-Lexikon*, t. 1, Dülmen 1994, s. 4, 174, 774; W. Kapałczyński, K. Śliwa, *Leitfaden durch die wertvollsten Denkmäler der Woiwodschaft Jelenia Góra*, Jelenia Góra 1997, s. 19nn; J. Wrabec, *Barokowe kościoły i klasztory Wrocławia w perspektywie kulturowej miasta* [w:] J. Rozpędowski, *Architektura Wrocławia*, t. 3: *Świątynia*, Wrocław 1997, s. 179; I. Kowalski, *Arystokraci niemieccy w Polsce*, Milicz 1997, s. 39; *Atlas architektury Wrocławia*, red. J. Harasimowicz, t. 1, Wrocław 1997, s. 17, 35; T. Dudziak, M. Dziedzic, *Okolice Wrocławia*, Wrocław 1999, s. 219; K. Zalewska-Lorkiewicz, *Kościół św. Doroty, Stanisława i Wacława*, Wrocław 1999, s. 21; B. Szybkowski, *Uzdrowiska Ziemi Kłodzkiej*, Opole 1999, nr 175; R.M. Łuczyński, *Tropami śląskiego dziedzictwa*, Wrocław 2000, s. 203n, 206; E. Zapolska, *Cnoty teologalne i kardynalne*, Kraków 2000, s. 120; T. Bugaj, K. Matwijowski, *Bolesławiec*, Bolesławiec–Wrocław 2001, s. 62, 181, 183; W. Kapałczyński, J. Kotlarski, *Die Baudenkmäler in Stadt und Landkreis Jelenia Góra / Hirschberg*, Jelenia Góra 2002, s. 21, 39; A. Daab, *Pałac 1702–2002*, Będzin 2002, s. 14; J. Woźny, *Wrocławska kaplica błogosławionego Czesława* [w:] *Mieszczanństwo wrocławskie*, red. H. Okólska, Wrocław 2003, s. 162; E. Grochowska-Sachs, *Projekt „Inwentaryzacji Śląskiej Rzeźby Barokowej”* [w:] *Wędrowki: Artysta – Dzieło – Wzorzec – Fundator*, Warszawa 2003, s. 97; D. Galewski, *Kościół i klasztor Dominikanów*, Wrocław 2003, s. 13n; P. Oszczanowski, *Kolumna Trójcy Świętej i kościół wrocławskich Bonifratrów* [w:] *Centrum i peryferie*, red. A. Lipińska, Wrocław 2003, s. 84; E. Grochowska-Sachs, *Das ikonographische Programm des barocken Umbaus der Schloß- und Parkanlage Fürstenstein in Schlesien*

z synami: Johannem Balthasarem (1699–1761), Josephem Leonhardem (1702–1763)²² i Carlem Josephem (1704–1761). Tej pokażnej liczbie luteranie mogli przeciwstawić tylko Christopha Martina (zm. 1725) wraz z synem Simonem Balthasarem (ur. 1700), Christopha Hankego (zm. 1730), Johanna Tobiasa Reitera (Reutera, 1704–1747) oraz uczniów Karla Samuela Haaße (1720–1737) i Benjamina Quasta (zm. 1734)²³.

Druzgocąca wręcz zdaje się ówczesna przewaga katolickich artystów, gdy zanalizujemy informacje o dziełach poszczególnych twórców i ich ciężarze gatunkowym. I tak Johann Karl Schönheim stworzył ramy do obrazu św. św. Franciszka Ksawerego i Stanisława w kaplicy Bożego Ciała oraz ramy do obrazów owalnych w katedrze świdnickiej, a w 1712 roku razem z kamieniarzem Franzem Schollem kolumnę św. Floriana w Cieplicach, Johann Riedel wraz ze swoim zespołem wykonał większość elementów wystroju ówczesnego kościoła katolickiego w Świdnicy, a ponadto ołtarze św. Anny i Wniebowzięcia NMP dla kościoła katolickiego w Konarach (od 1974 roku w Muzeum Narodowym we Wrocławiu), Tobias Franz Stallmeyer obok elementów snycerskich prospektu organowego katedry świdnickiej stworzył dwie ramy dla kaplicy Bożego Ciała oraz ramy do obrazów Zbawiciela i św. Franciszka Borgii tamże, ramy dla tamtejszego ratusza, ołtarz główny, dwa ołtarze boczne oraz elementy snycerskie, trzy sedilia i dwa wielkie świeczniki dla kościoła katolickiego pw. św. Andrzeja w Środzie Śląskiej, Franz Ferdinand Becher jest autorem licznych nagrobków oraz – obok już wspomnianej kazalnicy ewangelickiego kościoła Łaski w Jeleniej Górze – ołtarza głównego i ołtarzy bocznych św. Piotra z Alkantary i Marii w kościele katolickim pw. św. Barbary w Mirsku, zaś dzieła Georga Leonharda Webera są tak liczne, że trudno je wszystkie w tym miejscu wyliczać²⁴.

[w:] *Amator scientiae*, wyd. R. Sachs, Breslau 2004, s. 218; *eadem*, *Honori sancti Ioannis Nepomuceni*, Sobótka 2006, s. 19n, 26n; D. Galewski [w:] *Śląsk. Perła w Koronie Czeskiej* [9], s. 442; B. Lejman, *Philip Christian Bentum, malarz śląskiego baroku*, Warszawa 2008, s. 36; R. Sachs, *Bayrische Künstler und Kunsthandwerker in schlesischen Quellen und Zeitungen bis 1945* [w:] *Non solum villae*, red. J. Kościuk, Wrocław 2010, s. 535; M. Pierzyński, *Franciszkanie we Wrocławiu – ich świątynie, klasztory, sukcesy i niedole* [w:] *Franciszkanie. Parafia i kościół pw. św. Karola Boromeusza we Wrocławiu*, Wrocław 2010, s. 94.

²² *Baroko*, Brno 1992, nr 27; M. Stelík, *Brno historické*, Brno 1992, s. 19, 22; B. Samek, *Umelecké památky Moravy a Slezska*, t. 1, Praha 1994, s. 87, 176, 192, 216, 198n, 580, 632; t. 2, Praha 1999, s. 65, 324, 509, 520, 532; J. Válka, *Emblémy barokní Moravy* [w:] *V zrcadle stínů. Morava v době baroka. 1670–1790*, Brno 2003, s. 80; M. Stehlik, *Sochařské dílny a mestské cechy* [w:] *ibidem*, s. 162, 169; Z. Wörgötter, Z. Kazlepa, D. Stehliková, *Medailony autorů* [w:] *ibidem*, s. 357.

²³ Dla następujących rzeźbiarzy, przeważnie najwyraźniej tylko krótko przebywających w mieście, nie udało się ustalić wyznania: dla Friedricha Heede (zm. 1711), czeladników Jeucke, który otrzymał w 1702 roku od rady miejskiej prezent z okazji złożenia egzaminu czeladniczego (AP Wr., a.m. Świd., nr 151, s. 875) oraz Leopolda Tschumanna (zm. 1708).

²⁴ Jako najważniejsze i sygnowane lub źródłowo potwierdzone należy wymienić: kolumnę Maryjną w Kochanowie, prospekt organowy i figury przy filarach dla kościoła pw. św. św. Stanisława i Wacława w Świdnicy, rzeźby św. św. Barbary, Marcina, Włofganga, Piotra, Pawła, Mikołaja, Jana Chrzyciela, Wawrzyńca i Małgorzaty dla tamtejszych kaplic bramnych w murze miejskim, posągi św. Jana Nepomucena i św. Floriana do narożników tamtejszego ratusza oraz fontannę z atlasem przed nim,

Na tle tak imponującego dorobku artyści ewangelicycy prezentowali się dość skromnie. Tylko Christoph Martin mógł pochwalić się pewną liczbą dzieł, lecz raczej o niezbyt dużym prestiżu artystycznym. W 1707 roku Martin Dobrauschky oskarżył go o to, że dwie formy odlewnicze, które u niego zamówił, rozpadły się przed użyciem. Dziś trudno rozstrzygnąć, czy przyczyną był fakt, że zostały użyte przed ich wyschnięciem, jak utrzymywał Martin²⁵, czy też z powodu błędu konstrukcyjnego.

Także druga wzmianka o tym mistrzu, związana z konkretnym dziełem, pokazuje go jako człowieka prześladowanego przez los. Otóż właściciel Burkatowa koło Świdnicy – Jakob Ernst von Freyenfelß – przekazał Martinowi drogi, importowany ze Szwecji blat stołu do wypolerowania, który dowodnie roztrzaskał rymarz Siegmund Krause. W wyniku procesu sąd przychylił się do stanowiska szlachcica, iż odpowiedzialny za szkodę jest rzeźbiarz, który z kolei powinien dochodzić swoich racji wobec winowajcy²⁶. Również ze swoim współwyznawcą i kolegą po fachu Christophem Hancke przyszło się Martinowi procesować, gdyż ostatni przez kilka lat nie mógł doprosić się od niego zapłaty za konserwację kamienia nagrobnego²⁷. Zatem przy obecnym stanie wiedzy jedynym znanym dziełem mistrza ocierającym się o sztukę jest projekt *portalu i prospektu przedniego dla fajerwerków*, za który w 1700 roku zażądał od magistratu świdnickiego 8 talarów reńskich i 24 groszy srebrnych²⁸.

Jeżeli jeszcze dodamy, że Christoph Martin umarł w 1725 roku, staje się jasne, iż strona ewangelicka w Świdnicy była – o ile chciała skorzystać z usług swoich współwyznawców i mieszkańców swego grodu, a tak najwyraźniej przedstawiały się w tamtym czasie kryteria doboru – pozbawiona możliwości rzeźbiarskiej reprezentacji na choćby przyzwoitym poziomie.

Taka możliwość pojawiła się, gdy przybył do Świdnicy późniejszy autor ambony, drezdeńczyk Gottfried August Hoffmann (1697–1774). W momencie, gdy rzeźbiarz w 1728 roku otrzymał zlecenie wykonania ambony, nie był już w mieście osobą zu-

pomniki św. Jana Nepomucena dla Jawora (niezachowany) i Cieplic, ołtarz główny w kościele katolickim w Bolesławcu, 6 posągów piaskowcowych (św. św. Józefa, Jana Nepomucena, Marii, Jadwigi, Rocha i Sebastiana) do Bramy Niskiej i Wysokiej w tym mieście oraz wyposażenie rzeźbiarskie kaplicy św. Czesława przy kościele pw. św. Wojciecha we Wrocławiu.

²⁵ AP Wr., a.m. Świd., nr 98, s. 363n.

²⁶ *Ibidem*, s. 145n, 334nn, 363n; nr 152, s. 148; nr 197, s. 477.

²⁷ AP Wr., a.m. Świd., nr 100, s. 108.

²⁸ AP Wr., a.m. Świd., nr 151, s. 335. To, o jakiego kalibru artystycznego prace walczone w Świdnicy na początku XVIII wieku, najlepiej ilustruje wieloletni spór stolarza Georga Vogla, autora ram do obrazów św. św. Ignacego i Franciszka Ksawerego dla kaplicy Bożego Ciała przy katedrze świdnickiej. W 1701 roku oskarżyli go wszyscy rzeźbiarze miasta, iż zatrudniał czeladnika rzeźbiarskiego oraz sam podejmował się pracy rzeźbiarskiej. W ripocie starsi cechu stolarskiego z kolei stwierdzili w obronie swego współtowarzysza, że stolarzom wolno wykonywać ornamenty roślinne i prace snycerskie. Stąd magistrat miasta zezwolił mu na przyjmowanie zleceń tego typu, równocześnie nakazując natychmiastowe zwolnienie czeladnika rzeźbiarskiego. W 1707 roku ten sam spór wybuchł od nowa (AP Wr., a.m. Świd., nr 151, s. 573; nr 152, s. 303).

pełnie nieznaną. Przebywał w Świdnicy przypuszczalnie od 1723 roku – w każdym razie pod tą datą źródła odnotowują, iż wykupił od niejakiego Christopha Kurbischa prawo do wywaru pół kadzi piwa²⁹. Według wszelkiego prawdopodobieństwa był najpierw czeladnikiem u Martina, gdyż 6 września 1728 roku ożenił się z najstarszą córką tego mistrza, a wobec faktu, że obaj synowie Martina – Simon Balthasar (ur. 1700) i Carl Christoph (ur. 1711), którzy według zapisu testamentowego ojca mieli otrzymać jego narzędzia (Simon Balthasar – te służące do obróbki kamienia, jego młodszy brat – wszystkie do obróbki drewna³⁰) – już nie pojawiają się w mieście³¹, najwyraźniej przejął jego warsztat.

Sam Gottfried August Hoffmann pochodził z rodziny o pewnych tradycjach artystycznych, gdyż zawód odziedziczył po swoim ojcu Johannie Christophie. Mimo iż ten działał w tak wówczas ważnym ośrodku rzeźbiarskim jak Drezno, nic o nim nie wiadomo. Upoważnia to do stwierdzenia, że nie należał do czołowych przedstawicieli swej profesji. Nic więc dziwnego, że pierwsze młodzieńcze dzieło jego syna, ambona świdnicka, wykazuje, owszem, przyzwoity, ale bynajmniej nie porywający poziom artystyczny³². Należy przypuszczać, iż sam mistrz zgodziłby się z taką opinią – w każdym razie w swoim pamiętniku, obecnie przechowywanym w Warszawie, uważa tylko dwa swoje dzieła za godne odnotowania: bramę triumfalną dla Fryderyka II Pruskiego, wystawioną 29 września 1742 roku, dla której tekst ułożył ówczesny prorektor ewangelickiej szkoły łacińskiej przy kościele Pokoju – Gottfried Langhans (1691–1763)³³, ojciec sławnego autora Bramy Brandenburskiej³⁴, oraz ołtarz kościoła Pokoju, który wykonał wraz ze swoim synem Christianem Gottlobem (1736–1771) w latach 1752–1753³⁵. Prócz tego okazał się w swoich wspomnieniach typowym Sasem, gdy oświadczył – pomimo sromotnej klęski pod Dobromierzem – że „nasi walczyli bohatersko”, a swoje dwie córki odesłał na wszelki wypadek do Dzierżoniowa, gdy w 1762 roku Świdnicy groziło oblężenie³⁶, tym bardziej że Austriacy już rok wcześniej po zdobyciu miasta bezlitośnie splądrowali jego dom³⁷.

²⁹ AP Wr., a.m. Świd., nr 645, [b.s.].

³⁰ AP Wr., a.m. Świd., nr 198, s. 392nn.

³¹ Fakt, że rada miejska Świdnicy wystawia mu 30 czerwca 1727 roku, czyli po najkrótszym czasie obowiązkowej wędrówki czeladniczej, pod jego nieobecność, list dobrego urodzenia, w którym notabene jako świadkowie figurują rzeźbiarz Georg Leonard Weber i malarz Franz Dominicus Seibt (ur. 1737, AP Wr., a.m. Świd., nr 152, s. 157), wskazuje na to, że Simon Balthasar starał się o prawo mistrzowskie w innym mieście niż jego rodzinie.

³² Ten problem występuje notabene w przypadku całego barokowego wyposażenia świdnickiego kościoła Pokoju, który bardziej czaruje kompletnym stanem zachowania niż (z wyjątkiem być może ołtarza) jakością artystyczną poszczególnych elementów.

³³ J.K. Kos, *Carl Gotthard Langhans (1732–1808), architekt z Kamiennej Góry*, Kamienna Góra 2007, s. 3.

³⁴ *Pamiętnik* [fotokopia z prywatnych zbiorów we Wrocławiu], s. 28.

³⁵ *Ibidem*, s. 50.

³⁶ *Ibidem*, s. 104.

³⁷ *Ibidem*, s. 97.

Dla wyjaśnienia pojawienia się tajemniczego, pobożnego i hojnego „Conrada Riedigera” na obecnej tablicy inskrypcyjnej ambony należy w końcu na krótko powrócić do historii świdnickiej dynastii papierników. Wśród jej członków rzeczywiście pojawia się pewien ‘Conrad’. Jest nim Konrad Benjamin Riediger (ur. 1752), prawnuk fundatora ambony. Fundacja na rzecz kościoła Pokoju w rodzinnym mieście z pewnością licowała z jego funkcją starszego cechu papierniczego oraz stopniem podporucznika³⁸. Kontaminacja daty powstania ambony i pochwały hojności Konrada Riedigera musiała nastąpić właśnie za jego życia, gdyż po raz pierwszy o treści tablicy wspomina C.G. Lehmann w swojej cytowanej już pracy z okazji stuipięćdziesięciolecia fundacji kościoła³⁹. Być może remont ambony (zapewne chodzi o ponowne jej pomalowanie) nastąpił w setną rocznicę jej ufundowania. Z historii kościoła wiemy, że właśnie druga połowa XVIII wieku była okresem intensywnych remontów. Głównym ich wykonawcą w zakresie malarstwa był starszy miejscowego cechu malarskiego Johann Daniel Kube (1726–1796). W 1763 roku naprawiał kościół po uszkodzeniach poniesionych podczas oblężeń wojny siedmioletniej. W 1781 roku za 10 talarów reńskich ponownie pomalował cztery tarcze pogrzebowe cechu karczmarzkiego i za 2 talary reńskie posrebrzył krucyfiks⁴⁰, a w 1788 roku pomalował prospekt dużych organów⁴¹.

Kolejne gruntowne odnowienie wnętrza kościoła Pokoju nastąpiło na początku XX wieku, a przeprowadzone zostało przez specjalistę w tej dziedzinie, profesora wrocławskiej Szkoły Sztuki i Rzemiosła, Josepha Langerera (1868–1918). Na przełomie lat 1900/1901 odnowił on prospekt organowy⁴², a w 1903 roku pozostałe elementy wyposażenia⁴³. Porównując charakter pisma na tablicy świdnickiej z duktem liternictwa z inskrypcji rozlicznych innych konserwacji wrocławskiego artysty otrzymujemy prawie pewność, iż swój obecny kształt uzyskała ona podczas tej ostatniej konserwacji.

Podsumowując powyższe wywody, wobec faktu, że – podobnie jak w przypadku ambony – również historia powstania ołtarza kościoła Pokoju wyglądała inaczej, niż przedstawia ją dotychczasowa literatura, należy się zastanowić, czy nie warto ponaddwustuletnią powszechną tradycję bezkrytycznego przepisywania uproszczonych relacji duchownych tej świątyni z okazji kolejnych rocznic porzucić na rzecz niepopularnej, bo pracochłonnej, techniki badawczej zwanej badaniem źródeł.

³⁸ Por. D. Błaszczuk, R. Sachs, *Słownik papierników śląskich...* [1], s. 138nn.

³⁹ C.G. Lehmann, *Geschichte der evangelischen Friedenskirche zu Schweidnitz...* [2].

⁴⁰ AP Wr., a.m. Świd., nr 79, s. 328.

⁴¹ H. Bunzel, *Die Friedenskirche zu Schweidnitz*, Ulm 1958, s. 21n. W tym świetle informacja Barbary Skoczylas-Stadnik, *Kościół Pokoju w Jaworze* [1], s. 25, przypisująca Kubemu ornamenty rokokowe tego prospektu, jest nieściśła, gdyż artysta był malarzem, nie snyczerem, więc mógł je tylko ozdobić pozłotą, a nie wykonać.

⁴² D., [bez tytułu], „Evangelisches Kirchenblatt für Schlesien“ 1902, t. 5, s. 300.

⁴³ „Evangelisches Kirchenblatt für Schlesien“ 1903, t. 6, s. 132; L.B., *Die Friedenskirche in Schweidnitz*, „Die Denkmalspflege“ 1902, t. 4, s. 129; [A.] Wasner, *Die Schweidnitzer Friedenskirche zur heiligen Dreifaltigkeit*, Schweidnitz 1924, s. 17; A. Organisty, *Recepcja śląskiego malarstwa barokowego w twórczości Josepha Langerera (1865–1918)* [w:] *Willmann i inni*, red. A. Kozieł, B. Lejman, Wrocław 2002, s. 292; J. Lubos-Kozieł, *Wiarą tchnące obrazy*, Wrocław 2004, s. 352.

Was it really Konrad Ridiger?

Summary

The Church of Peace in Świdnica is the world's largest half-timbered sacral building and has figured on the UNESCO World Heritage List since 2001. According to an inscribed plaque mounted upon the pulpit, that particular fixture of the church was endowed in 1729 by one Conrad Ridiger, a member of Świdnica's papermaking dynasty, the Ridiger family. This information, which is far from true, appeared for the first time in a pamphlet written by Deacon C.G. Lehmann in 1802 on the occasion of the church's 150th Jubilee. From thence on, it has been reiterated in countless publications relating to the history of the building.

On the basis of materials previously housed in the former municipal archives of Świdnica and now held by the State Archive in Wrocław, it is possible to ascertain unequivocally that, as far back as 1695, Hans Heinrich Riediger, papermaker of Świdnica, bequeathed five hundred thalers for the building of a new pulpit. For his heirs, the benefactor's gesture was something of a problem, since they were not in possession of the entire sum in cash. Hence, it was agreed with the church council that the two hundred thalers they lacked would be paid in the form of goods, namely various kinds of paper. Konrad Benjamin Riediger (*1752), the papermaker of Świdnica named on the pulpit's plaque, was the great-grandson of the man who endowed the pulpit and he was contemporaneous with Lehmann.

The fact that it was not until 1729 that the building of the pulpit was commissioned from a Świdnica sculptor, Gottfried August Hoffmann (1697–1774), is most easily explained in that, prior to this, there had been no Protestant sculptor working locally who would have been able to carry out the task, whilst neither Catholic artists nor those from beyond Świdnica were taken into consideration.

Stylistic features indicate that the plaque in its present form was created during the last major conservation work to be conducted on the church's furnishings. This took place in 1900–1901 and 1903 and was carried out by Joseph Langer (1868–1918), a painter from Wrocław.

Given that the information which appears in the literature devoted to the church also contradicts the source material in respect of other details concerning its history, it is worth abandoning the practice of uncritically transcribing earlier publications created on the occasion of the building's various jubilees in favour of diligent and solid study of the archival resources.

Translation Caryl Swift

War es wirklich Konrad Riediger?

Zusammenfassung

Die Friedenskirche in Schweidnitz (polnisch Świdnica), das größte sakrale Fachwerkgebäude der Welt befindet sich seit dem Jahr 2001 *auf der Weltkulturerbe-Liste der UNESCO*. Nach der Inschrift an der Kanzel wurde diese im Jahre 1729 von Conrad Riediger, einem Mitglied der Schweidnitzer Papierhermachedynastie Riediger gestiftet. Die falsche Information ist zum ersten Mal in der Festschrift erschienen, die im Jahre 1802 vom Diakon C.G. Lehmann zum 150. Jahrestag der Kirche geschrieben wurde. Ab diesem Zeitpunkt wurde die Angabe in unzähligen Publikationen über die Geschichte des Gotteshauses wiederholt.

Auf der Grundlage von Archivmaterialien des ehemaligen Stadtarchivs von Schweidnitz, die jetzt im Staatsarchiv in Breslau aufbewahrt werden, kann eindeutig festgestellt werden, dass bereits im Jahre 1695 der Schweidnitzer Papiermacher Heinrich Riediger in seinem Testament 500 Taler für den Ausbau der neuen Kanzel stiftete. Diese Geste war für seine Erben recht problematisch, weil sie über so einen Betrag in bar nicht verfügten. Daher wurde es mit dem Kirchenrat vereinbart, dass die fehlenden 200 Taler in Form von Sachleistungen, also diversen Papiersorten, erbracht werden. Der in der Inschrift der Kanzel erwähnte Schweidnitzer Papiermacher Konrad Benjamin Riediger (*1752) war der Urenkel des Stifters und lebte zu Zeiten von Lehmann.

Die Tatsache, dass mit dem Bau der Kanzel Gottfried August Hoffmann (1697–1774) erst im Jahre 1729 beauftragt wurde, kann am einfachsten dadurch erklärt werden, dass zuvor in der Stadt kein evangelischer Bildhauer tätig war, der dieser Aufgabe gewachsen gewesen wäre. Die Katholiken und fremde Künstler kamen nicht infrage.

Die stilistischen Merkmale weisen darauf hin, dass die Inschrift in ihrer jetzigen Form bei der letzten großen Restaurierung der Inneneinrichtung der Kirche entstanden ist, die in den Jahren 1900/1901 und 1903 vom Breslauer Maler Joseph Langer (1868–1918) vorgenommen wurde.

Da auch Informationen in Bezug auf andere Details der Geschichte des Gotteshauses, die in der Fachliteratur angegeben werden, den Quellinformationen widersprechen, sollte man das willkürliche Abschreiben der früheren Festschriften, die zu unterschiedlichen Jubiläen der Kirche entstanden sind, zugunsten von zuverlässigen Studien der erhaltenen Archivmaterialien unterlassen.

Übersetzt von Sylvia Steinweber